

بررسی اثرگذاری شیوه ترسیم جدول در بهبود خط تحریری دانش آموزان کلاس پنجم

احمد ابوحمزه^۱، احسان احمدی خاوه^۲

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۴/۲۹

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۴/۰۲

چکیده

از آنجا که تا کنون در تعلیم خوشنویسی از نظام نقطه‌گذاری استفاده شده است، این روش را می‌توان روشی ابداعی دانست. در این روش، دانش‌آموز بجای آنکه مجبور باشد درستی یا نادرستی نوشتن حروف را با محک نقطه بسنجد، می‌تواند با استفاده از مساحتی که یک حرف در جدول اشغال می‌کند به اندازه و هندسه درست خط نزدیک شود. البته برخی نیز روش پررنگ کردن را پیشنهاد داده‌اند که به نظر می‌رسد این روش نیز کارآمد نباشد. چراکه صرفاً با حرکت دست و قلم دانش‌آموز روی سطور کمرنگ، بر اثر تکرار و تمرین، نوعی عادت شکل می‌گیرد و دانش‌آموز به لحاظ شناختی، از کم و کیف شکل‌گیری حروف آگاه نمی‌شود. استفاده از روش ترسیم جدول در خط تحریری ابداع نگارنده این مقاله است و تاکنون جایی سوابقی از این نوع تعلیم دیده نشده است.

کلید واژگان: خوشنویسی، خط تحریری، شیوه ترسیم جدول، اختلال نارسا نویسی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

a.abohamzeh@yahoo.com

^۱ مربی علوم اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید مفتاح شهرری.

^۲ کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی، مهارت آموز آموزش‌گاری ابتدایی دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید مفتاح شهرری. kelkesheida@yahoo.com

۱. مقدمه

خوشنویسی به عنوان یکی از اصیل‌ترین هنرهای سنتی ایرانی، جایگاه ویژه‌ای در میان مواد تعلیمی به دانش‌آموزان پایه‌های مختلف داشته است. این هنر علاوه بر تقویت هماهنگی چشم و دست، موجب تقویت عضلات ظریف انگشتان دست نیز می‌شود. همچنین در بعد نگرشی و اخلاقی، یکی از بهترین واسطه‌های انتقال مفاهیم اخلاقی و تربیتی به دانش‌آموز و هنرجو می‌باشد. اما متأسفانه امروزه تعلیم این هنر اصیل و مهم در مدارس رفته رفته به فراموشی سپرده می‌شود. به طوری که در اغلب مدارس، در زنگ هنر به جای تعلیم هنر— و از جمله خوشنویسی — به دروسی نظیر علوم و ریاضی می‌پردازند. این جایگزینی نه تنها کمکی به دانش‌آموزان نمی‌کند بلکه با حذف یکی از مهمترین مواد تعلیمی در مدارس، دانش‌آموزان عملاً به سمت اختلالات یادگیری سوق داده می‌شوند. بدخطی، یکی از معضلات اغلب معلمان خصوصاً در پایه‌های پایین‌تر با دانش‌آموزان است که در دسته بندی اختلالات یادگیری تحت عنوان نارسانویسی از آن یاد شده است.

فارغ از اهمیت فرهنگی خوشنویسی در میان دروس مدارس، تعلیم خوشنویسی نقش موثری در ارتباط میان فردی، افزایش مهارت خودکنترلی و صبر، افزایش اعتماد به نفس، افزایش خلاقیت و حس زیبایی شناسی در دانش‌آموزان دارد. نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بین گروه کودکان عادی و کودکان دارای اختلال نارسانویسی در میانگین نمره‌های انسجام مرکزی و همچنین در میانگین زمان صرف شده تفاوت معنادار وجود دارد (علیپور و مهدوی نجم‌آبادی؛ ۱۳۹۳).

همچنین نتایج پژوهش نشان داد که خطاهای ادراکی در دانش‌آموزان دارای ناتوانی یادگیری نارسانویسی در مقایسه با دانش‌آموزان عادی به طور معناداری بیشتر است (ر.ک: درویشعلی و همکاران؛ ۱۳۹۲). همچنین نتایج حاصل از آزمون‌های آماری نشان داد که دانش‌آموزان گروه‌های نارسانویس و عادی در ویژگی‌های روان‌شناختی اضطراب افسردگی، ناسازگاری اجتماعی و کمبود توجه، تفاوت معنی‌داری دارند و تفاوت بین گروه‌های نارسانویس و عادی در متغیرهای روان‌شناختی مربوط به حافظه دیداری، شنیداری و همچنین حساسیت شنیداری معنی‌دار بود (ر.ک: رضایی و سیف‌نراقی؛ ۱۳۸۵).

بنابراین تردیدی نیست که باید تعلیم خوشنویسی در مدارس جدی گرفته شده و از روش‌های به روز برای تعلیم آن بهره برد. در گذشته، تعلیم خط و خوشنویسی غالباً متکی به مشق با قلم نی و مرکب بود. این نوع مشق، در زمان خود که امکانات تایپ و ابزار و نوشتاری مانند امروز نبود پسندیده به نظر می‌رسید. اما امروزه با افزایش ابزارهای نوشتاری نظیر کامپیوتر و موبایل و ... نوشتن خط بصورت دستی، به فراموشی سپرده شده و از همین رو، بدخطی و ناخوانانویسی، یکی از مشکلات مبتلا به اغلب مردم است. برخی از معلمان نیز به تصور اینکه با زیاد مشق نوشتن، خط دانش‌آموز بهتر می‌شود، دانش‌آموز را وادار به نوشتن انبوهی از تکالیف شبانه می‌کرده‌اند. اما بدیهی

است که این روش نیز جز به انزجار متعلم از نوشتن، درس و مدرسه، راه به جای دیگری نمی‌برد. از سویی امروزه استفاده از روش سنتی تعلیم خط با قلم نی و مرکب در مدارس (خصوصاً در پایه‌های پایین‌تر)، به دلیل دشواری استفاده از قلم و مرکب برای بچه‌های سنین پایین، ممکن نیست. بنابراین بهترین روش برای بهره‌مندی از همه ظرفیت‌های هنر خوشنویسی، تعلیم خط تحریری به دانش‌آموزان است. خط تحریری، تحت همان قواعد و اصول خوشنویسی سنتی نوشته می‌شود اما به جای قلم و مرکب، دانش‌آموز با خودکار یا مداد، به سادگی خوشنویسی می‌کند.

۲. بحث

۲.۱. مهارت نوشتن و جایگاه خط در مناسبات فردی و اجتماعی

خط و کتابت آن، یکی از مهمترین دستاوردهای انسان در طول تاریخ بوده است و شاید بتوان آن را مادر تمدن نیز نامید. انسان در طول هزاران سال تحول تاریخی خود، بالاخره به ساز و کاری دست یافت که بوسیله آن بتواند تجربیات خود را به دیگران نیز منتقل کند، قوانین اجتماعی را مکتوب کند و محاسبات مالی و ریاضی را ثبت کند (ر.ک: ویل دورانت، جلد اول). این دستاورد شگرف به حدی مهم بود که حتی در قرآن نیز جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داد. انعکاس موضوع خط و کتابت و قلم در قرآن، در سوره و آیات گوناگون، بیانگر جایگاه ویژه این امر در سرشت و سرنوشت انسان است. اما با گذشت زمان، خط و نوشتن، صرفاً کارکرد ثبت و ضبط نداشت، بلکه ابعاد خلاقانه و هنرمندانه نوشتن خط نیز مورد توجه قرار گرفت و به این ترتیب، نوشتن زیبای خط، تبدیل به هنری شد که نام آن را خوشنویسی نهادند.

پس از اسلام، خوشنویسی در ایران جایگاه و قدر ویژه‌ای یافت که یکی از علل آن، نگارش متون دینی بود. هنرمندان با اتکا به هنر خوشنویسی بر آن شدند تا زیبایی ذاتی آیات قرآن و کلمات پیامبر (ص) را هر چه بیشتر و بهتر متجلی کنند. در سیره پیامبر (ص) و ائمه (ع) نیز خط و کتابت و قلم، جایگاه خاصی دارد. حضرت علی (ع) که خود کاتب وحی و به روایتی سرسلسله خوشنویسان مسلمان بوده است خط را زبان دست (غیر الحکم و درر الکلم، ج ۱، ص ۶۰). و خوشنویسی را از کلیدهای روزی دانسته است. خطوط شش‌گانه از بطن خط کوفی استخراج شدند و نهایتاً خط نستعلیق به عنوان عروس خطوط اسلامی از ترکیب دو خط نسخ و تعلیق، توسط میرعلی هروی ابداع شد (ر.ک: فضایی). در اینجا برخی از وجوه متصوره برای خط و نوشتن و خوشنویسی را بررسی می‌کنیم:

۲.۱.۱. ثبت و ضبط دانش

به بخش مهمی از جایگاه خط و نوشتن در روایات اسلامی معطوف به کارکرد خط و نوشتن در حفظ و ثبت علم است. در منیة المرید از قول پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نقل شده است که ایشان فرمودند: «علم را در بند کشید. عرض شد: در بند کشیدن آن چگونه است؟ فرمود: با نوشتن آن.» (منیة المرید: ۳۴۰) همچنین در روایت دیگری از ایشان در کنزالعمال نقل شده که «دانش را، پیش از رفتن دانشمندان، بنویسید؛ زیرا رفتن علم به

درگذشت دانشمندان، است.» (کنز العمال: ۲۸۷۳۳). از امام صادق علیه السلام نیز نقل شده است که «اكتبوا؛ فإتکم لا تحفظون حتی تکتبوا؛ بنویسید؛ زیرا تا ننویسید، حفظ نمی کنید» (الکافی: ۹/۵۲/۱).

۲.۱.۲. خوشنویسی به مثابه ورزش ترکیبی

علاوه بر تحفظ دانش و ابزاری برای کسب جایگاه اجتماعی، خوشنویسی را می توان به عنوان یک ورزش ترکیبی نیز بر شمرد. ورزشی که در آن دست و چشم و ذهن در هماهنگی با یکدیگر، به خلق حروف و کلمات در صفحه کاغذ می پردازند.

۲.۱.۳. هنر و تقویت قوه خلاقیت و سلوک معنوی

خوشنویسی به عنوان یکی از اصیل ترین هنرهای سنتی، نه تنها ابزاری برای ثبت و ضبط دانش و وسیله ارتباطی بین انسان هاست بلکه از آنجا که موجبات تحریک و تقویت قوه خلاقه در انسان را فراهم می کند در امر تعلیم و تربیت حائز اهمیت فراوان است. هنرجوی خوشنویسی وقتی گام به گام که در مهارت استفاده از قلم و شکل دهی به حروف و کلمات پیشرفت می کند، به همان میزان نیز خلاقیت و آفرینندگی در او تکامل می یابد. انسان برای نزدیک شدن به ساحت الهی خود باید به پرورش صفات الهی در وجود خود اهتمام ورزد و هنر (و خوشنویسی به طور ویژه)، یکی از راه های مهم پرورش صفت آفرینندگی حق در وجود انسان است. بنابراین خوشنویسی به مثابه یک سلوک معنوی نیز باید مورد توجه قرار گیرد.

۲.۱.۴. انتقال معانی اخلاقی و تربیتی از راه خوشنویسی

همچنین خوشنویسی به عنوان یکی از روش های مهم انتقال معانی اخلاقی و تربیتی، جایگاه ویژه ای در نظام تربیتی ایرانی اسلامی داشته است. همه کسانی که دوره ای را به یادگیری خوشنویسی طی نموده باشند به خوبی به یاد دارند که نخستین سرمشق استاد خوشنویس، عبارت زیبای «ادب آداب دارد» بوده است. هنوز هم اساتید خوشنویسی، این عبارت تربیتی زیبا را به عنوان نخستین سرمشق هنرجویان خوشنویسی به آنها تعلیم می دهند. روشن است که وقتی هنرجو یا دانش آموز، ساعات طولانی را با اشتیاق صرف یادگیری و مهارت آموزی خوشنویسی می کند، معانی نهفته در عبارات مورد تمرین، به طور ناهشیار در ذهن و ضمیر او اثر می گذارد و از این طریق، بطور غیرمستقیم و اثرمندی به هنرجو یا دانش آموز نیز آموزش داده می شود.

به قول سلطانعلی مشهدی:

ای که خواهی که خوشنویس شوی	خلق را مونس و انیس شوی
خطه خط، مقام خودسازی	عالمی پر ز نام خود سازی
ترک آرام و خواب باید کرد	وین به عهد شباب باید کرد
سر به کاغذ چو خامه بر سودن	روز و شب، لحظه ای نیاسودن
خط نوشتن، شعار پاکان است	هرزه گشتن، نه کار پاکان است

۲.۱.۵. تمرین صبر و خودکنترلی

خوشنویسی یکی از دیرپاب‌ترین و دشوارترین هنرهای سنتی ایرانی است. بزرگان و اساتید خوشنویسی، که غالباً خود از بزرگان اهل معنا و معرفت نیز بوده‌اند، خوشنویسی را نه صرفاً به عنوان یک هنر در کنار سایر هنرها، بلکه به عنوان یک روش سلوکی برای پرورش صبر، خودکنترلی و آرامش درونی به کار می‌بسته‌اند (ر.ک: لفورت: ۱۳۸۱). از آنجا خوشنویسی برای اینکه به کمال خود نزدیک شود نیازمند مکانی دنج و خلوت و عزلت و سکوت است، اساتید خوشنویس نیز با استفاده از همین فضای مطلوب به پرورش فضایل اخلاقی و صفات حمیده در خود اهتمام داشته‌اند و از این خلوت و عزلت به عنوان فرصتی برای درون‌نگری و خوداکتشافی بهره برده‌اند. در روایات نیز کتابت و نوشتن، یکی از راههای آرامش روان و ثبات قلب نیز بر شمرده شده است. امام صادق (ع) فرمود: «الْقَلْبُ يَتَّكِلُ عَلَى الْكِتَابَةِ؛ دل، به نوشتن آرام می‌گیرد» (الکافی: ۸/۵۲/۱).

خوشنویس، تدریجاً با طی مراتب کمال هنری، به کمالات معنوی و اخلاقی آراسته می‌شود. همچنانکه یک قطعه خوشنویسی، تنها وقتی به کمال خود نزدیک می‌شود که در حد اعلائی توازن و تعادل قرار گیرد، جان و روان خوشنویس نیز متأثر از هنر خوشنویسی به تعادل و توازن و هارمونی دست می‌یابد. تعادل میان خلوت و جلوت، سواد و بیاض، حُسن شکل و حُسن ترکیب، و ضعف و قوتها، خوشنویس را به دست یابی به یک هماهنگی ذاتی با طبیعت جهان خلقت، یاری می‌دهد (ر.ک: آداب الخط امیرخانی). تا آنجا که نهایتاً خوشنویس به «شأن و صفا» در خوشنویسی دست می‌یابد و در اینجا می‌توان گفت که خط و خوشنویس با هم به وحدت و یگانگی رسیده‌اند؛ خط، نمودی از باطن خوشنویس می‌گردد و خوشنویس، تعادل و زیبایی و توازن خط را در درونش متجلی می‌کند.

داند آن کس که آشنای دل است که صفای خط از صفای دل است

داشتن خط خوب، علاوه بر اینکه در موقعیت‌های اجتماعی، موجب اعتماد به نفس افراد می‌شود (ر.ک: کشاورزی، شجاعی: ۱۳۹۴) و از بروز اضطراب در آنها جلوگیری می‌کند (نریمانی و شربتی: ۱۳۹۴) به نوعی تجلی بخش شخصیت افراد نیز هست. برخی از روانشناسان که در این حوزه به تحقیق پرداخته‌اند، الگوهای از شخصیت‌های سالم و ناسالم را در پیچ و تاب‌ها و فراز و فرودهای خط افراد یافته‌اند که می‌تواند به نوبه خود مورد توجه قرار گیرد. (ر.ک: یلدا، ۱۳۷۶)

۲.۲. اختلال نارسانویسی؛ علل، علائم، روش‌های درمانی

آنچه تا به اینجا در مورد خوشنویسی گفته شد ناظر به وجوه زیبایی شناختی، معنوی و باطنی این هنر سنتی بود. اما خوشنویسی همچنان که از نامش بر می‌آید، هنر زیبانویسی است و زیبایی، ترجمان دیگری از تناسب و تعادل است. اما برای دست یابی به این زیبایی، چاره‌ای نیست جز آنکه مؤلفه‌های گوناگون خوشنویسی در کنار هم به درستی قرار گیرند و شروط مختلف آن رعایت شوند و درست و صحیح و به کمال باشند. به قول میرعلی هروی:

پنج چیز است که تا جمع نگردد با هم هست خطاط شدن پیشِ خرد، امر محال

طاقة محنت و اسباب کتابت به کمال

ندهد فایده گر سعی نمایی صد سال

دقتِ طبع و وقوفی ز خط و خوبی دست

ور از این پنج، یکی راست قصوری حاصل

همچنان که در شعر بالا نیز بیان شده، فقدان هر یک از شروط خوشنویسی، منجر به بروز اختلالی در زیبانویسی می‌شود. در بیان علمی، به این اختلال، نارسانویسی گفته می‌شود که متخصصان علوم تربیتی، آن را در عداد اختلالات یادگیری بر شمرده‌اند. چراکه مهارت نوشتن، یکی از مهم ترین ارکان یادگیری به شمار می‌رود. در زمینه نارسانویسی هفت اختلال عمده مورد توجه است:

خرچنگ قورباغه نویسی، عدم یکنواختی حروف و کلمات، فشار بیش از حد بر کاغذ، درهم ریختگی سازمان فضایی نوشتار یا درهم فرو ریختن کلمات و سطور و فواصل نامتناسب آن‌ها با یکدیگر، اصلاح کردن مداوم حروفی که قبلاً نوشته شده و تجاوز از مسیر حروف، کندی در نوشتن که شاید از تبعات فشار زیاد باشد، کوچک نویسی و نوشتار محو و مات، کج نویسی و نامرتب نویسی بیش از حد، فاصله گذاری بیش از اندازه بین کلمات (ر.ک: کریمی، ۱۳۸۷: ۱۱۱).

برای درمان یا بهبود این اختلال نیز کار شنا سان امر اختلالات یادگیری، روش‌هایی را پیشنهاد داده‌اند که نهایتاً در یک دسته بندی بزرگ تر، همه این روش های درمانی نهایتاً همان پنج مؤلفه‌ای را که در شعر بالا بیان شد، در بر می‌گیرد که در اینجا به آنها اشاره مختصری می‌کنیم:

۲،۲،۱. دقت و تمرکز؛ «دقت طبع»

متخصصان اختلالات یادگیری معتقدند بخش مهمی از بدخطی یا نارسانویسی، متأثر از عدم دقت و تمرکز و توجه دانش آموز است؛ این ویژگی در شعر میرعلی هروی با عنوان «دقت طبع» مورد توجه قرار گرفته است. این بی دقتی موجب می‌شود تا دانش آموز هنگام نوشتن کلمات، نقطه‌ها را کم یا زیاد بگذارد، نوشتن سرکج را فراموش کند، دندانها را جا بیندازد یا بیش از تعداد درست بنویسد. بنابراین پرورش دقت و تمرکز بر روی متن در هنگام نوشتن، یکی از راه های غلبه بر بدخطی و به تبع آن بهبود اختلال یادگیری نارسانویسی می‌باشد (ر.ک: تبریزی و همکاران؛ ۱۳۹۵).

۲،۲،۲. هماهنگی بین چشم و دست و ذهن؛ «وقوفی ز خط»

«وقوف بر خط» یا شناختن قواعد نوشتن خط نیز شرط مهم دیگری برای خوشنویسی است. نباید از دانش آموز انتظار داشت صرفاً از روی سرمشقی روی تخته یا دفترچه نوشته می‌شود نقاشی کند. دانش آموز و هنر جو باید از نحوه ترکیبات و اتصالات آگاهی نظری نیز داشته باشد. میزان و طول کشیدن حرف را بداند، اولویت را در کشیدن حروف بشناسد و نهایتاً به هندسه درست و دقیقی از خط در ذهنش دست یابد. تنها با هماهنگی ذهن و چشم و دست است که خط زیبا به وجود می‌آید.

۲،۲،۳. تقویت عضلات ظریف دست و انگشتان و کنترل قلم؛ «خوبی دست»

اما همانطور که مشاقتی بدون آگاهی نظری سودی ندارد، آگاهی نظری هم بدون مشاقتی کاری از پیش نمی‌برد. دانش آموز یا هنرجو برای آنکه بتواند خط زیبایی داشته باشد باید علاوه بر هماهنگی میان چشم و ذهن و دست، به تقویت عضلات ظریف انگشتان، تقویت مچ دست برای کنترل و مهار قلم و همچنین نحوه درست بدست گرفتن قلم آشنا باشد. (ر.ک: امیرخانی و موحدی، ۱۳۹۵).

۲،۲،۴. عادت، تمرین و تکرار؛ «طاقت محنت»

در کنار همه شروط یاد شده، تمرین و تکرار که میرعلی از آن به عنوان «طاقت محنت» یاد کرده است، شرط اساسی در هر یادگیری (ر.ک: هرگنهان و اولسون، ۱۳۹۵: ۱۰۳) و از جمله تعلیم خوشنویسی است. تنها با تکرار و تمرین و ممارست است که دانش آموز با فراز و فرود خط و حروف آشنا می‌شود و ریزه کاری‌های پنهان را هندسه کلمات را می‌بیند و درک می‌کند. البته نباید این ممارست و تمرین را با مشق شب‌های بیش از توان کودک اشتباه گرفت. همانطور که گفته شد، اگر دانش آموز با قواعد نظری نوشتن خط آشنا نباشد و مهم‌تر از همه، اشتیاق نوشتن در او بیدار و تحریک نشده باشد، ممارست زیاد، نه تنها موجب بهبود خط او نمی‌شود بلکه موجبات انزجار و خستگی او را نیز فراهم می‌کند و چه بسا خستگی از نوشتن، به همه سطوح علم آموزی کودک تعمیم یافته و او را از فضای درس و مدرسه و کتاب، منزجر نماید (ر.ک: همان، ۱۸۲).

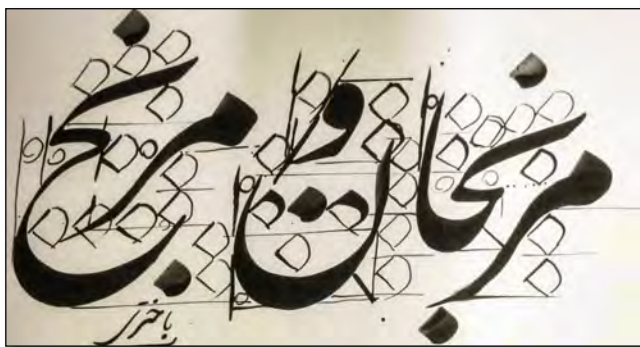
۲،۲،۵. نحوه نشستن و ابزار نوشتن؛ «ابزار کتابت»

نهایتاً آنچه مورد تاکید میرعلی است، ابزار کتابت و نوشتن است. دقت طبع، آگاهی‌های نظری، خوبی دست، ممارست و طاقت محنت باید در خدمت مؤلفه پنجم، یعنی ابزار کتابت باشد. اگرچه کسی که خوشنویس متبحری باشد می‌تواند با کمترین امکانات، حتی با ناخن، نیز خوشنویسی کند اما این فقط موقعی اتفاق می‌افتد که فرد به تبحر نسبی در خوشنویسی دست یافته باشد. وگرنه بدون وجود ابزار و کتابت مناسب، دست یافته به مهارت خوشنویسی تقریباً غیرممکن است. ابزار کتابت صرفاً شامل قلم و دوات و دفتر نمی‌شود. بلکه نوع نشستن هنگام نوشتن، فاصله چشم تا کاغذ، زاویه دید نسبت به کاغذ، میزان فشار دادن قلم روی کاغذ (ر.ک: تبریزی و همکاران، ۱۳۹۵)، میزان مرکب برداری درست (در نوشتن با قلم نی و مرکب) و مواردی از این قبیل، در دستیابی به مهارت خوشنویسی مؤثر است.

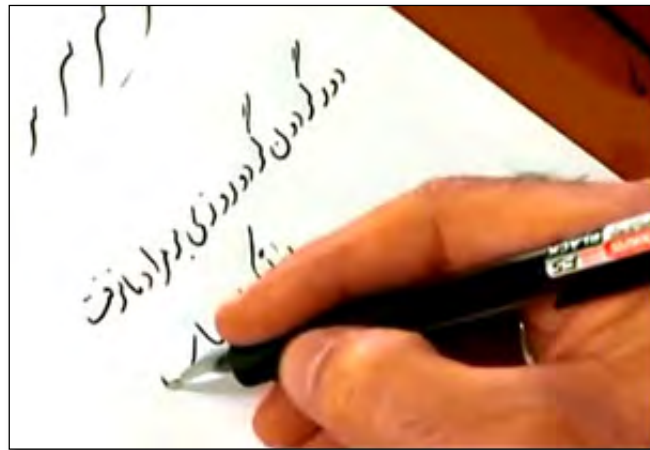
۲،۳. روش تعلیم

تا اینجا به شروط پنجگانه برای دستیابی به مهارت خوشنویسی و رفع اختلال نارسانویسی اشاره شد. در این قسمت از مقاله، به روش تعلیم خوشنویسی با مداد یا خودکار به دانش آموزان اشاره می‌شود. در خوشنویسی سنتی ایرانی، هندسه حروف و کلمات با استفاده از نظام نقطه گذاری استاندارد می‌شود و خوشنویس، با استفاده از نقطه گذاری بر اساس دانگ قلم، می‌تواند به هندسه‌ای استاندارد از اندازه حروف و کلمات برسد. به طور مثال برای نوشتن حرف

«الف» در خط نستعلیق، خوشنویس باید به ارتفاع سه نقطه و به ضخامت یک سوم از همان قلمی که با آن کتابت می‌کند، حرف را بنویسد. به تصاویر زیر دقت کنید:

همانطور که در تصاویر بالا مشهود است، اندازه حروف و ترکیبات در کتابت با قلم نی و مرکب با استفاده از نقطه گذاری استانداردسازی شده و خوشنویس، به هندسه درست کلمات و حروف نزدیک می‌شود. اما در نوشتن با مداد یا خودکار، جز چشم خوشنویس، ابزار دیگری برای سنجش هندسه حروف وجود ندارد. چراکه مفهوم نقطه و نقطه گذاری در نوشتن با خودکار یا مداد، مفهومی مبهم است و بر اساس اندازه نقطه یک خودکار یا مداد نمی‌توان اندازه حروف را تنظیم کرد. به عبارت دیگر، در اغلب موارد، خوشنویسان ابتدا خطاطی با قلم نی و مرکب را یاد می‌گیرند و بعد از مهارت نسبی نظری و عملی بر اصول و قواعد خوشنویسی، آنگاه به کتابت تحریری رو می‌آورند. به تصویر زیر دقت کنید:

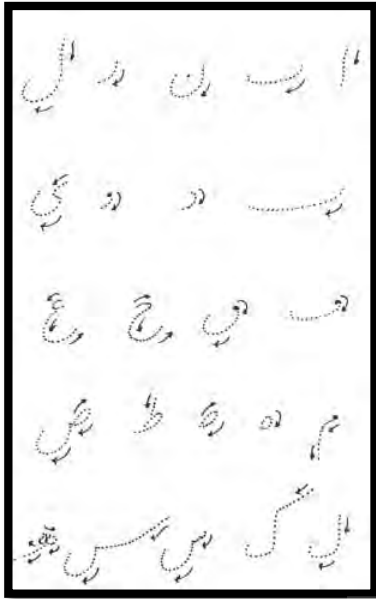
همانطور که در تصویر بالا دیده می شود، خوشنویس صرفاً با اتکا به مهارت چشم، به هندسه استاندارد حروف و کلمات دست می یابد. این مساله خصوصاً هنگامی دشوارتر می شود که معلم هنر در مدرسه، قصد تعلیم خوشنویسی به دانش آموزان را از طریق خودکار یا مداد دارد که به این شیوه، خط تحریری نیز گفته می شود. دانش آموزان، خصوصاً در سنین پایینتر، به دلیل عدم آگاهی نظری از قواعد خط، غالباً از خط تحریری نامناسبی برخوردارند. معلم پایه ابتدایی وظیفه مهم تعلیم خوش خطی را نیز در کنار تعلیم سایر دروس به دانش آموزان دارد

۱،۳،۲. استفاده از روش پررنگ کردن کلمات

در کتابهای ابتدایی غالباً برای تعلیم خط تحریری از روشی «پررنگ کردن» استفاده می شود. به این معنا که در یک سطر، نوشته اصلی به صورت پررنگ چاپ می شود و سطور بعدی، به صورت کمرنگ چاپ می شود تا دانش آموز با پررنگ کردن آنها، تدریجاً خوش خط شود. این روش اگرچه تنها روش موجود در تعلیم خط به دانش آموزان است، اما خالی از اشکال نیست. چراکه دانش آموز در این روش فقط با حرکت دادن دست روی خطوط کمرنگ (بر فرض اینکه همین کار را هم انجام بدهد)، به مهارت نسبی کنترل قلم دست می یابد. در حالی که ۴ شرط دیگر خوشنویسی مغفول واقع می شود. به تصاویر زیر دقت کنید:

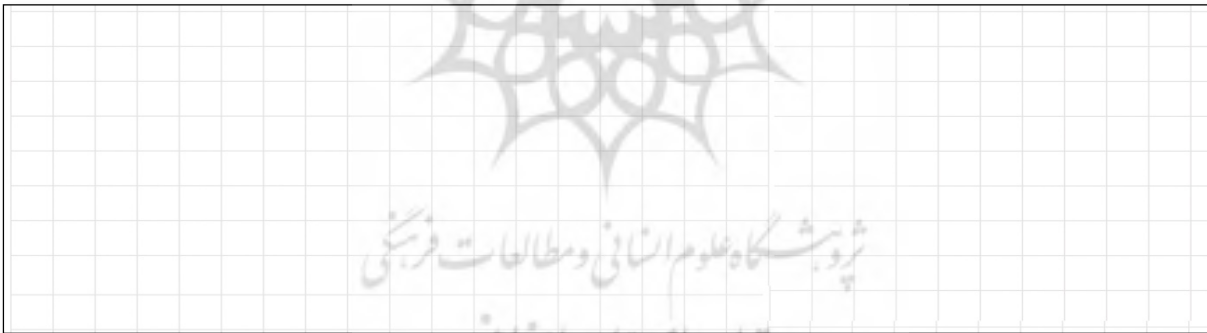

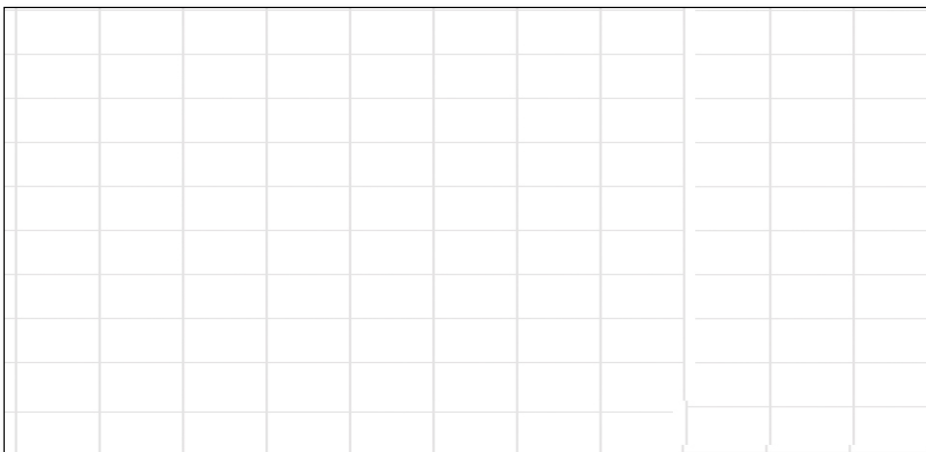
۲،۳،۲. روش استفاده از ترسیم جدول

نگارنده با استفاده تجربه نسبی که در خوشنویسی با قلم و مرکب دارد، بعد از مشاهده محدودیت استفاده از قلم نی و مرکب در مدارس و همچنین ناکارآمدی روش پررنگ کردن خطوط، به این نتیجه رسید که با یک تغییر و نوآوری کوچک در روش تعلیم خط تحریری با استفاده از روش ترسیم جدول به جای روش پررنگ کردن می‌توان دانش آموزان را به سادگی به هندسه نسبتاً دقیقی از حروف و کلمات نزدیک کرد. در این روش، بجای اینکه ذهن دانش آموز را با نظام نقطه گذاری در خوشنویسی با قلم و نی درگیر کنیم یا او را صرفاً مأمور پررنگ کردن خطوط کمرنگ کنیم، پس زمینه صفحه خوشنویسی را با استفاده از جدول و یا دفترهای خط کشی شده (شطرنجی)، به خانه‌های هم اندازه تقسیم می‌کنیم. هر خانه از این صفحه به منزله یک نقطه محسوب می‌شود. اندازه هر خانه می‌تواند بزرگ،

کوچک یا متوسط و به هر اندازه دلخواه باشد. اما نکته مهم این است که دانش آموز متوجه باشد که بر حسب تناسب اندازه خانه‌های جدول باید اندازه حروف را تنظیم کند. به عنوان مثال به دو اندازه متفاوت جدول های زیر توجه کنید:

روشن است که اندازه حروف در هر یک از جداول باید متناسب با اندازه خانه‌های جدول باشد. در این روش دانش آموز، علاوه بر آگاهی نظری از هندسه حروف و اتصالات و کلمات، مهارت کنترل قلم را نیز به دست می‌آورد. معلم همچنین با استفاده از روش های گوناگون تشویقی، انگیزه خوش خط شدن را در وجود دانش آموز تحریک می‌کند و رفته رفته می‌توان امیدوار بود که در پایان سال، به پیشرفت نسبی دانش آموزان منجر شود. تجربه دو ترم تعلیم خوشنویسی با این روش به دانش آموزان پایه پنجم، نشان دهنده کارکرد مثبت این روش در تعلیم خط تحریری است.

۳. نتیجه گیری

خط یکی از مهم ترین دستاوردهای تمدنی بشر در سیر تکامل و تحول خود در بستر تاریخ است. اگرچه کارکرد خط و نوشتن در ابتدا صرفاً معطوف به ثبت و ضبط تجارب و علوم و محاسبات بود اما تدریجاً به جنبه‌های هنری و آفرینندگی آن نیز توجه شد و خوش نوشتن خط، به شکل گیری هنری مستقل به نام خوشنویسی انجامید. دستخط خوب یا خوش نوشتن حروف و کلمات، اثرات مثبتی بر بهبود روابط اجتماعی و پیشگیری از اضطراب افراد دارد. برخی روانشناسان معتقدند حتی در دستخط افراد می‌توان رگه‌هایی از شخصیت آنها را نیز جستجو نمود. بنابراین دستخط خوب و درست نوشتن حروف و کلمات، از ابعاد مختلفی حائز اهمیت است. در مدارس ما اگر چه قبلاً اهتمام ویژه‌ای به تعلیم خط و خوشنویسی وجود داشت اما تدریجاً این امر به فراموشی سپرده شد و تعلیم هنر و خصوصاً خوشنویسی به عنوان یک زنگ فرمالیته در مدارس مورد کمترین توجه اولیای مدارس است. نگارنده مقاله از آنجا هنرجوی خوشنویسی است و به این مهم علاقه و اهتمام دارد، در دوره کارورزی خود، نتایج تجربیات خود را در هنر خوشنویسی به کار گرفت تا بتواند به دانش آموزان پایه پنجم، خط تحریری را آموزش دهد. اما از آنجا که نظام آموزش خط، مبتنی بر نقطه گذاری بود و نقطه قلم نی به عنوان سنجح حروف در نظر گرفته می‌شد، این روش برای تعلیم خط تحریری مؤثر نبود. روش‌هایی نظیر پررنگ کردن سطور کمرنگ نیز توفیق چندانی در این امر نداشتند. بنابراین روشی ابداع شد که دانش آموز بجای نوشتن در کاغذ سفید، در کاغذی دارای جدول خط تحریری

را بنویسد. هر خانه جدول، معرف یک نقطه بود و به این ترتیب، دانش آموز هم با هندسه درست حروف و کلمات آشنا می‌شد و از تکرار و تمرین بدون آگاهی نظری جلوگیری می‌شد و هم تدریجاً مهارت کنترل قلم و تقویت انگشتان و ... حاصل می‌شد. نتایج حدود دو ترم تعلیم خط تحریری با این روش به وضوح زیباتر شدن خط تحریری دانش آموزان و در نتیجه افزایش سطح اعتماد به نفس آنها را تأیید می‌نماید.

منابع

- امیرخانی، غلامحسین (۱۳۸۸)، *آداب الخط*، انتشارات انجمن خوشنویسان ایران.
- امیرخانی، غلامحسین (۱۳۷۶)، *رسم الخط*، انتشارات انجمن خوشنویسان ایران.
- امیرخانی، مرضیه؛ موحدی، احمد رضا (۱۳۹۵)، *تأثیر تمرینات حسی حرکتی دلاکاتو بر بهبود نارسانویسی دختران نه تا ۱۱ سال؛ مجله: رفتار حرکتی*، شماره ۲۶، علمی-پژوهشی ISC ۱۰۴-۸۹.
- بوشاتو، گابریل (۱۳۷۶)، *خط و شخصیت*، ترجمه احمد یلدا، نشر کتابسرا، ۱۳۷۶.
- تبریزی، مصطفی؛ تبریزی، نرگس؛ تبریزی، علیرضا (۱۳۹۵)، *اختلالات دیکته نویسی*، انتشارات فراروان، چ ۳۶، ۱۳۹۵.
- رضایی، اکبر؛ سیف نراقی، مریم (۱۳۸۵)، *مقایسه ویژگیهای روان شناختی دانش آموزان نارسا نویس و عادی پایه سوم ابتدایی؛ کودکان استثنایی*، سال ششم - شماره ۱ علمی-پژوهشی ISC (۴۹۷ تا ۵۱۴).
- علیپور، احمد؛ مهدوی نجم آبادی، زهرا (۱۳۹۳)، *مقایسه از سجام مرکزی در کودکان با نار ساختاری، نارسانویسی، نارسایی در حساب و کودکان عادی؛ مجله ناتوانی های یادگیری*، دوره ۳ - شماره ۴ علمی-پژوهشی ISC (۸۰ تا ۹۸).
- فضائی، حبیب اله (۱۳۹۰)، *اطلس خط (تحقیق در خطوط اسلامی)*، انتشارات سروش.
- فضائی، حبیب اله (۱۳۸۸)، *تعلیم خط*، انتشارات سروش.
- کریمی، یوسف، اختلالات یادگیری (۱۳۸۷)، انتشارات ساوالان، چ ششم.
- کشاورزی، فاطمه؛ شجاعی، ستاره (۱۳۹۴)، *اثر بخشی آموزش مهارت های خودآموزی بر مشکلات دست خط دانش آموزان پسر دارای ناتوانی یادگیری ویژه با نوع نارسانویسی؛ مجله: روانشناسی افراد استثنایی*، شماره ۱۹ علمی-پژوهشی ISC (۲۰۹ تا ۲۳۱).
- لفورت، رافائل، استادان گرجیف (۱۳۸۱)، *سراهای اقتدار*، ترجمه مانی صالحی علامه، نشر فراروان.
- محمودی، سید مهدی (۱۳۹۶)، *تعلیم خط تحریری*، انتشارات یساولی.
- محمودی، سید مهدی (۱۳۸۸)، *رموز خوشنویسی (اسرار نستعلیق)*، انتشارات یساولی.
- نرم افزار جامع الاحادیث، موسسه علوم کامپیوتری نور.
- نریمانی، محمد؛ شربتی، انوشیروان (۱۳۹۴)، *مقایسه حساسیت اضطرابی و عملکرد شناختی در دانش آموزان با و*

بدون نارسانویسی؛ مجله: ناتوانی‌های یادگیری، شماره ۱۵ علمی-پژوهشی ISC (۸۵ تا ۱۰۰)

- نوره درویشعلی، آرام؛ احدی، بتول؛ ابوالقاسمی، عباس؛ باقریان سرارودی، رضا(۱۳۹۲)، مقایسه انواع خطاهای ادراکی در

کودکان با و بدون ناتوانی یادگیری؛ مجله: ناتوانی‌های یادگیری، دوره سوم - شماره ۲ علمی-پژوهشی ISC (۱۰۹ تا

(۱۲۴

- هرگنهان و السون،(۱۳۹۵)، مقدمه‌ای بر نظریه‌های یادگیری، ترجمه علی اکبر سیف، ویراست هشتم، نشر دوران

